

A BÜNTETŐELJÁRÁS EGYSZERŰSÍTÉSÉNEK, GYORSÍTÁSÁNAK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE AZ 1896. ÉVI XXXII. TC.-TŐL AZ 1951. ÉVI III. TÖRVÉNYIG

NAGY ANITA*

Bevezető

Az eljárás elhúzódsát megakadályozó törekvések régre nyúlnak vissza a történelemben, ezt példázza már I. László királyunk idejéből fennmaradt III. dekrétum 24. része, amely a pert halogató bírákról szól: „ha valaki a perben való ítélethozatalt 30 napnál tovább halogatja, akkor verjék meg.”¹

Természetesen a mai szabályozás nem ilyen egyszerű, hiszen az eljárások elhúzódsa, a bíróságok túlterheltségén túlmenően nagymértékben az érvényben lévő jogszabályok adta lehetőségektől függ. Hiszen ha belegondolunk, nem mindegy, hogy

- a vádlott kézrekerítésére milyen eszközök állnak rendelkezésre
- az eljárás befejezhető-e tárgyalási szakasz megtartása nélkül
- lehet-e a tárgyalási szakaszt lerövidíteni /idézés kibocsátása nélkül, azonnal bíróság elé állítani/
- milyen az adott jogorvoslati fórumrendszer,

A következőkben ezekre és az eljárás gyorsításával foglalkozó egyéb kérdésekre próbálunk választ keresni a magyar büntetőeljárás-jog történelmében azzal, hogy az előzőekben említett jelenségek általában nem egy időben jelentek meg a magyar büntetőeljárás jogban, mint ahogy azt a következőkben látni is fogjuk.

* DR. NAGY ANITA

egyetemi tanársegéd

Miskolci Egyetem ÁJK, Büntetőeljárásjogi és Büntetésvégrehajtási Jogi Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros

¹ Stipta István: A magyar bírósági rendszer története. 1997. Debrecen Multiplex Media, Debrecen, 174. o.

1. Az 1896. évi XXXIII. tc. A bűnvádi perrendtartás (I. Bp.)

Az 1896. évi Bűnvádi perrendtartás (I. Bp.) az egyén jogait érintve, Királyi Tibor szavaival élve „a legmesszebb ment el a kortárs büntető perjogok közül. Konzekvens szabályozással biztosította például, hogy a terhelten valóban megillesse a védelem joga az eljárás bármely szakában, érdekében védő járhatson el”²

Az I. Bp. kodifikációja abba a történelmi korszakba esik, amikor az anyagi büntetőjog kodifikációja /1878:V.tc./ sikerrel járt és ez egyfajta lökést adott a büntetőeljárás kodifikációjához is. A tervezet elkészítésére ismét Csemegi Károly kapott megbízást, akinek tervezete a „Magyar bűnvádi eljárás a törvényszék előtt” 1882-ben jelent meg nyomtatásban. Ezt követően több vita merült fel az esküdtszék léte vagy nem léte felől, mert a tervezet mellőzte az esküdtszéket és tévesnek tartotta a vádrendszer olyan értelmezését is, amely szerint a bíróság az ügyész által indítványozott büntetésnél magasabb büntetést nem szabhat ki, így Csemegi átdolgozta tervezetét, amely 1886-ban jelent meg ismét.

Miután ezzel kapcsolatosan is problémák merültek fel, így Fabinyi Teofilt, Schedius Lajost, Tarnai Jánost és Wlassics Gyulát bízták meg az átdolgozással, akik által elkészített tervezet, 1888-as javaslatként került be a köztudatba. Végül ezt a javaslatot is újrafogalmazták, így a végső szöveg: Balogh Jenő, Battlay Imre, Chorin Ferenc, Schedius Lajos, Vargha Ferenc és Wlassics Gyula nevéhez kötődik.

A javaslatot a képviselőházhoz előzetes Igazságügyi Bizottsági módosításokat követően (pl. megszigorította az előzetes letartóztatás feltételeit) 1896. április 23-án terjesztették be, amely azt szeptember 12-én megtárgyalta és pár módosítástól eltekintve megszavazta. A főrendiház szeptember 19-én vita nélkül elfogadta a javaslatot és a király 1896. december 4-én szentesítette.

A bűnvádi perrendtartást, amely *a törvényszékek, az esküdtbírók és a járásbírók előtti eljárást* szabályozta részletesen, két további törvény egészíti ki:

- az 1897:XXXIII. tc., amely az esküdtbírók szervezetére, az esküdtképessejére, az esküdtek összeírására vonatkozó szabályokat tartalmazza. (hatályos: 1899 január 1-től).
- 1897:XXXIV. tc. „a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről.” amely a büntetőbírók hatáskörét, továbbá az átmeneti intézkedéseket állapítja meg, és felhatalmazást ad az igazságügy-miniszternek, hogy az I. Bp.-t legkésőbb 1900. január 1-jével rendeletileg életbe léptesse.

² Királyi Tibor: Büntetőeljárás-jog. Osiris Kiadó, Bp. 2000, 60. o.

A hatáskörök megfogalmazását az I. Bp. külön törvényekre bízta, azonban az általánosítható, hogy a hatáskörök megállapítása a bűncselekmények hármass felosztására épült, mely szerint a

- büntettek elbírálása első fokon a törvényszékekhez és az esküdtszékekhez,
- a vétségek a járásbíróhoz,
- a kihágások pedig a kihágási bíróságként funkcionáló közigazgatási, rendőrségi hatóságokhoz tartoztak.

Ez az elv csak részben tükröződött az I. Bp. életbeléptetéséről szóló 1897. évi XXXIV. tc-ben meghatározott hatásköri szabályokban, hiszen a törvényszékek elé vétségek, sőt egyes kihágások is kerülhettek, a járásbíró pedig a törvényszékek hatáskörébe nem tartozó vétségeken kívül egy sor kihágás miatt is eljár. /1897. évi XXXIV. tc.16-19. §/

A büntetőeljárás alaptípusát (I. Bp.105. §-a) a törvényszék előtti rendes eljárás képezte, s az I. Bp. részletesen ezt az eljárást szabályozta és a többi eljárásra vonatkozó rendelkezések lényegében csak a törvényszéki eljárástól való eltérésekre terjedtek ki.

Ezt követően tekintsük át a törvényszéki, a járásbírói és a kihágási bíráskodás eljárásának vázlatát, hogy ezáltal képet alkothassunk az eljárások jellegéről és bennük az eljárás gyorsításához kapcsolódó rendelkezésekről.

1.1. A törvényszék előtti eljárás

A törvényszék előtti eljárás négy fő részre oszlott:

1. Előkészítés: amely a nyomozást illetőleg vizsgálatot jelentette.

A nyomozás célja Pusztai László szavaival élve „a vádló tájékoztatása érdekében azoknak az adatoknak kipuhatolása és megállapítása, amelynek alapján eldönthető, hogy az adott ügyben megalapozottan vádat lehet-e emelni.”³ A vizsgálat jelentése a” bírói eljárás része, célja azoknak az adatoknak bírói kiderítése és megállapítása, amelyek alapján eldönthető, hogy helye van-e főtárgyalás elrendelésének vagy meg kell-e szüntetni az eljárást.”⁴

A vizsgálatot rendszerint vizsgálóbíró rendelte el és folytatta le, aki a törvényszék egyik bírása volt s akit az igazságügyi miniszter 2 évre rendelt ki

³ Pusztai László: A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 35. o.

⁴ Pusztai László: A modern... 36. o.

ennek a feladatnak az ellátására. Az 1896. évi I. Bp. *a fakultatív vizsgálat rendszerét képviselte, ami azt jelentette, hogy a vizsgálat nem minden ügyben volt kötelező*, hanem csak akkor, ha a cselekmény súlya és jellege 5 évi szabadságvesztéssel vagy ennél súlyosabb szankcióval fenyegetettség, sajtóvétségek, továbbá ha a vádat egyedül a magánvádló képviselte. A kötelező vizsgálat további feltétele volt, hogy a felek indítványozzák azt vagy a vádtanács elrendelje.

A vizsgálóbíró bármely intézkedése vagy mulasztása miatt a felek panasszal élhettek a fellebbviteli hatósághoz, azaz vádtanácsshoz. (a vádtanács a törvényszék állandó tanácsa volt, amely elnökből és két bíróból állt.) A vádtanács fő funkciója tehát így a közbenső eljárásban a vád alá helyezés, míg a vizsgálat során a vizsgálóbíró határozataival szembeni fellebbviteli fórum.

2. Vád alá helyezés

Azaz a közbenső eljárás, amelynek célja a vádlott bíróság elé állításához szükséges feltételek megvizsgálása. Abban az esetben, ha a vádat az ügyész képviselte akkor fakultatív, míg ha a magánvádló képviselte kötelező vádtanácsi eljárásról beszélhetünk. Erre vonatkozólag az alábbi megfogalmazással élt Pusztai László, aki szerint: „ha az ügyészség képviseli a vádat, a vádtanács határozata a vád alá helyezés kérdésében csak akkor kötelező, ha a terhelt a vádirat ellen kifogást emelt: ha nem, a törvényszék egy tanácsa a végzi az előkészítést (dönt az eljárás felfüggesztéséről, megszüntetéséről vagy áttételéről) és tüzi ki a főtárgyalást, ha a magánvádló képviseli a vádat, a terhelt kifogásától függetlenül mindig a vádtanács előtti vád alá helyezési határozatnak van helye.”

Végül a törvényszék illetékes tanácsa közvetlenül-vádtanácsi vád alá helyezés nélkül – a főtárgyalásra idézi a terheltet, ha a vádat az ügyészség képviseli, és a vádiratban a közvetlen idézést indítványozza olyan bűncselekmény miatt, amire a törvény 5 évet meg nem haladó szabadságvesztés-büntetést helyez kilátásba, az elkövetőt tetten érték vagy a terhelt bűnösségét bírói fórum (pl. vizsgálóbíró) előtt elismerte.”⁵

3. Az első fokú bírói eljárás /főtárgyalás/:

Itt dőlt el az ügy sorsa, s érvényesültek a büntetőeljárás alapelvei, azaz a: közvetlenség, szóbeliség, nyilvánosság, ügyfélegyenlőség, a védelem szabadságának alapelvei. A vádlott és a vádló részvétele kötelező volt, a védő kötelező részvételét azonban az I. Bp. 56. §-a csupán négy esetben írta elő. A főtárgyalás nyilvános volt általában, azonban a bíróság a főtárgyalás egészére elrendelhetette a

⁵ Pusztai László: A modern... 37. o.

nyilvánosság kizárását úgy, hogy a feleken kívül mindegyik vádlott és sértett részéről 2-2 bizalmi férfi jelen lehetett a tárgyaláson. Természetesen az eljárás menete, hasonló volt a mai tárgyalási szakaszokhoz így beszélhettünk:

- megnyitás
- vádlott személyes adataira vonatkozó kérdések
- a megidézettek számbavétele
- a vádirat felolvasása
- a bizonyítási eljárás
- perbeszéd
- bírósági tanácskozás
- határozathozatalról.

4. Perorvoslati eljárás:

Tekintettel arra, hogy kétfokú fellebbeviteli rendszer volt, így minden ítélet ellen volt helye egyfokú fellebbezésnek és a fellebbezés folytán hozott ítélet ellen egyfokú semmisségi panasznak. Így a törvényszék első fokú ítélete ellen a királyi táblához lehetett fellebbezni, a királyi tábla, mint másodfokú bíróság ítélet ellen pedig semmisségi panasz benyújtásának volt helye a királyi Kúriához. A fellebbeviteli bíróságnak részben kasszatórius (alaki semmisségi ok), részben reformatórius (anyag semmisségi ok) miatt volt jogköre.

Ezen kívül a rendkívüli perorvoslatok közül a „perorvoslat a jogegység érdekében” is az I. Bp. honosította meg úgy, hogy ezt a koronaügyész vehette igénybe, ha valamely büntetőbíróság jogerős határozatát törvénysértőnek tekintette.

A korábban már ismert perújítást pedig – mint rendkívüli perorvoslatot – az I. Bp. újrafelvétel névvel a XXI. Fejezetben újraszabályozta, amelyről az első fokon eljáró bíróság határozott és ugyanott zajlott le az új eljárás is.

Az esküdszéki eljárás a törvényszék előtti eljáráshoz képest, csak a tárgyalási szakaszt illetően mutatott eltéréseket. Így ebben az eljárásban került sor az esküdszék megalakítására, amely 12 tagú esküdtest jelentett, akik a tárgyaláson a bírósági tanács tagjaival azonos jogokkal rendelkeztek.

Fontos különbség a törvényszék előtti eljáráshoz képest, hogy a bizonyítás felvétele után a vád képviselője az esküdtekhez intézendő kérdésekre javaslatot tett, s a kérdéseket a vádlott, védő és esküdtek kiegészítő indítványai után a bíróság úgy fogalmazta meg, hogy arra az esküdtek igennel vagy nemmel tudjanak válaszolni. A perbeszédet követően az esküdtek visszavonultak és meghozták a döntésüket, amelyet szótöbbséggel szavaztak meg (a bűnösség kimondásához 8 szavazat volt szükséges) és csak ezt követően került sor bíróság által az ítélet meghozatalára.

Miután áttekintettük a törvényszék előtti eljárást, s az ettől főleg csak a tárgyalási szakaszban különböző esküdtszéki eljárást nézzük meg a következő eljárási fórum működési rendszerét is.

1.2.1. A járásbíróóság előtti eljárás

A járásbíróósági eljárás lényege abban áll- állapította meg Finkey Ferencz, „hogy az ide tartozó ügyek minden hosszabb előkészítő eljárás nélkül egy tárgyaláson elintéztetnek, ezért itt a bűnper oly sok tagozatával, mint a társas bíróság előtti eljárásban nem találkozunk. Az eljárás részei mindössze: 1. rövid nyomozás és tárgyalás kitűzése, 2. tárgyalás, perorvoslatok.”⁶

A járásbíróósági eljárás jellemzője a törvényszéki eljáráshoz képest az egyes eljárási szakaszok, illetőleg intézmények hiánya. Ebben az eljárásban a lényeg mindenekelőtt a rövid nyomozáson volt, ezért vizsgálatnak, vádemelésnek, formális vádirat elkészítésének, illetőleg a terhelt vagy védője számára biztosított kifogás érvényesítésének helye nem lehetett.

A bíróság a tárgyalás kitűzése (illetőleg büntetőparancs kibocsátása) helyett az eljárás mellőzéséről, illetőleg az ügy áttételéről is határozhatott.

Az eljárás mellőzésének, illetőleg az eljárás lefolytatás megtagadásának volt helye, ha az I. Bp. által a vádképviselőre feljogosítottak (Bp. 2. §, 41-42. §) egyike sem kívánta az eljárás megindítását, továbbá, ha a vádindítvány tárgyává tett deliktum büntetethetőségi feltételei nem állottak fenn, s végül, ha a magánindítvány hiányzott. Áttételre a hatáskör vagy illetékesség hiánya adott alapot, azonban nem volt helye hatáskör hiánya miatt áttételnek, ha az ügyet a „törvényszék, vagy felsőbb bíróság” nyilvánította a járásbíróósághoz tartozónak, illetőleg mint ilyen ügyet a járásbíróósághoz visszaküldte. /I. Bp. 527. §/

Ezen járásbíróóság előtti eljárás egyesbíró előtt folyt. (1897. évi XXXIV. tv. 7. §). Érdekes intézménye a mai „terhelt távollétében történő eljárás”-hoz hasonlóan, hogy a terheltet a tárgyalásra szabályszerűen meg kellett idézni, de a tárgyalás lefolytatását távolléte nem akadályozta akkor, ha az eljárás tárgya kihágás, vagy csupán pénzbüntetéssel büntetendő vétség volt, és a bíróság megítélése szerint a rendelkezésre álló adatok alapján a terhelt meghallgatása nélkül is dönteni lehetett. A járásbíróóság ítélete ellen a jogosultak a törvényben meghatározott korlátok között élhettek fellebbezéssel (pl. enyhítő körülmények annyira nyomatékosak voltak, hogy a büntetésnek a legkisebb mértéke is aránytalanul súlyos lett volna) /1878:V. tc. 92. § /

⁶ Finkey Ferencz: A magyar büntető perjog tankönyve. Grill, Károly Könyvkiadóvállalat, Bp., 1916. 647. o.

1.2.2. A büntetőparancs intézménye az I. Bp.-ben

Az I. Bp. által meghonosított új intézmény a büntetőparancs volt, amely lehetővé tette, hogy az eljárás meggyorsítása érdekében az egészen csekély súlyú cselekmények esetén a járásbíróság a nyomozás adatai alapján a tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést szabjon ki. A Bp. 532.-535. §-ai értelmében így büntetőparancs kiszabására akkor volt lehetőség, ha „a feljelenést hatóság, közhivatalnok, rendőri közeg, katonai őr vagy őrség, felesketett erdőőr vagy hegyőr hivatalos eljárás közben szerzett közvetlen tapasztalatok alapján teszi, és valósága ellen nem merül aggodalom, tárgya pedig csak kihágás, vagy egyedül pénzbüntetéssel büntethető vétség és a bíró 200 koronát meg nem haladó pénzbüntetést talált kiszabandónak.” /I. Bp. 532. § (1) bekezdés).

A büntetőparancs feltétele volt továbbá a közvádoló egyetértése, amelyet e funkciót ellátó személy indokolt indítványa tartalmazott. A büntetőparancs ugyan mint jogintézmény szemben állt a büntetőeljárás azon alapelvével, mely szerint „mindenkit ki kell hallgatni az eljárás során ahhoz, hogy a büntetőjogi felelőssége megállapításra kerüljön, hiszen tárgyalás tartása nélkül került a bűnösség megállapításra, mégis bevált jogintézménynek tekinthetjük, ha csak a mai tárgyalás mellőzésével hozott végzésekre gondolunk. Erről Finkey Ferencz az alábbiakat állapította meg: ”A büntető parancs ugyan egyenes ellentétben áll a bűnvádi eljárás azon alapelvével, hogy senki kihallgatás nélkül el nem ítéltető el, azonban a túlnyomó célszerűségi tekintetek igazolják, hogy ezen az elven kivételesen csorbát ejtsen a törvény.”⁷.

A büntetőparancs történeti előzménye a német büntető perrendtartások körébe esik, mivel ezekben került bevezetésre (porosz 1849, badeni 1864, szász 1868) és ezt követően felvették az 1873-as osztrák és 1877-es német perrendtartások és ezek nyomán honosította meg az I. Bp. Magyarországon is. Nálunk a váltóeljárásban kibocsátható sommás végzés és az 1893:XIX.tc. által behozott fizetési meghagyás tekinthetők ezen intézmény elődeinek, de ezek nyilván nem a büntető ügyeket érintették.

A büntetőparancs kibocsátásnak feltételeit az I. Bp. 523. § tartalmazta amely szerint az alapvető feltételek:

1. a büntető parancs csak kihágás vagy egyedül pénzbüntetéssel büntethető vétség esetében bocsátható ki
2. ezek miatt is csak akkor, ha a bíró 200 koronát meg nem haladó pénzbüntetést talál kiszabandónak
3. csak szabadlábbon lévő terhelt ellen bocsátható ki

⁷ Finkey Ferencz: A magyar büntető... 657. o.

4. csak akkor, ha a feljelentést hatóság, közhivatalnok, rendőri közeg, katonai őr vagy őrség, felesketett erdőőr, mezőőr vagy hegyőr hivatalos eljárása közben szerzett közvetlen tapasztalata alapján teszi és valósága ellen nem merül fel aggodalom, vagy pedig ha a feljelentést vagy vádindítványt magánegyén tette, de a terhelt bűnösségét köz- vagy magánokirattal, vagy más bizonyítékkal valószínűvé tette és a bíró meg van győződve a vád alaptalanságáról.
5. hatóság vagy hivatalos közeg által tett feljelentés esetén csak a közvádoló írásbeli indítványára, magánegyén által tett feljelentés esetében pedig vagy a közvádoló indítványára, vagy ha azt a magánvádoló indítványozta, a közvádoló hozzájáruló nyilatkozatára bocsátható ki.

Mindezen feltételek együttes fennforgása esetében is a bíró csak jogosítva volt a büntetőparancs kibocsátására, de kötelezve nem. Különösen mellőzendő volt a büntetőparancs kibocsátása, ha a terhelttel szemben bűnhalmazat állt fenn.

A büntetőparancsnak tartalmaznia kellett az alaki és tartalmi kellékeket érintően:

1. a terhelt nevét és állását vagy foglalkozását
2. a vád tárgyává tett bűncselekmény megnevezését, valamint tárgyát, helyét és idő szerint való megjelölését
3. a feljelentő, illetőleg a vádindítványt tevő sértett nevét
4. a bizonyító adatok felsorolását
5. a pénzbüntetés összegének meghatározását, annak be nem hajtása esetére milyen nemű és tartalmú szabadságvesztés-büntetésre kell átváltoztatni
6. az alkalmazott törvény vagy rendelet szakaszának idézését
7. azt az utasítást, hogy a terhelt a pénzbüntetést 15 nap alatt járásbírósnál fizesse be
8. azt a figyelmeztetést, hogy a bíróság a pénzbüntetés befizetésének elmulasztása esetében, a fizetésre kitézött határidő lejártá után, a terheltnek, házastársának vagy törvényes képviselőjének kérelmére pedig azonnal szabályszerű tárgyalást fog kitűzni
9. végül figyelmeztetendő volt a terhelt, hogy ha a büntetőparancsban „megnyugszik”, a kiszabott pénzbüntetés befizetésére a járásbíróstól halasztást kérhet, vagy részletfizetés megengedését kérheti. (I. Bp. 533. §)

A büntetőparancsot a bíróság székhelyén annak erre kijelölt közege (pl. körjegyző) kézbesítette. A kézbesítő köteles volt a büntetőparancsot a terheltnek a saját kezébe adni, előtte felolvasni és egyúttal megmagyarázni, ezeknek megtörténtét pedig a kézbesítőíven bizonyítani.

Hasonlóan a mai szabályozáshoz az eljárás menete két úton mehetett tovább ezután:

1. belenyugodott a terhelt a büntetőparancsba, tehát a büntetőparancs jogerős lett és végrehajthatóvá vált (erre lehetett, hasonlóan a mostani szabályozáshoz halasztást vagy részletfizetést kérni)
2. kifogással élt a büntetőparancs ellen, s nem fizette ki a pénzbüntetést amelynek az lett a következménye, hogy a bíróság az ügy tárgyalására azonnal határnapot tűzött. (535. §/1/)

A kitűzött tárgyaláson ismét két lehetőség lehetett:

1. Nem jelent meg a terhelt és maga helyett védőt nem küldött vagy házastársával, törvényes képviselőjével nem képviseltette magát, ekkor a bíróság nem tartott tárgyalást és csak azt állapította meg, hogy az idézést a terhelt szabályszerűen megkapta-e, s ha igen akkor a büntetőparancsot jogerősnek és végrehajthatónak nyilvánította. Ezzel kapcsolatosan állapította meg Finkey Ferencz meg: „A jogerős büntető parancs ellen semmiféle perorvoslatnak, még újrafelvételnek sincs helye, csupán a vétlen elmaradás miatt lehet igazolással élni.”⁸
2. Másik lehetőség, ha a tárgyalásra a felek megjelentek és ekkor a tárgyalást a rendes szabályok szerint megtartották. Az ítélet hozatalánál a bíróságot azonban büntetőparancs nem kötötte. (535. §)

1.3. A kihágási bíraskodás

A közigazgatási hatóságok előtt lefolytatott büntetőeljárás szabályait a 38.547/1880. belügyminiszteri rendelet foglalta össze első ízben, amelynek rendelkezéseit a közigazgatás egyszerűsítéséről szóló 1901.évi XX. tv.13.és 15. §-ai erősítették meg. Az 1897. évi XXXIV. Tc. a (I. Bp. életbeléptetéséről) 28. § felhatalmazása alapján 1909-ben életbelépett a belügyminiszternek az igazságügyi miniszterrel egyetértésben kiadott 65.000/1909.sz. rendelete, amely 1945-ig a közigazgatási bíraskodás forrása volt.

A kihágási eljárás hivatalból indult meg, az adatok beszerzéséről, a bizonyítékok biztosításáról az első fokon eljáró kihágási bíró gondoskodott. A közvádoló fellépésének nem volt helye, mivel azt az 1882:XXXVII.tc. kizárta.(a 6500/1909.BM.sz. rendelet értelmében azonban elvileg lehetőség volt mégis arra, hogy közvádoló járjon el)

⁸ Finkey Ferencz: A magyar... 649. o.

A vádlói tevékenységet a magánindítványra üldözendő kihágás esetében a sértett, és a hivatalból üldözendő kihágások miatt indult egyes ügyekben legfeljebb a szakképviselő fejthette ki. Az eljárás alá vont személy mellett az eljárásban a védő is részt vehetett.

A kihágási bíró döntését büntetőparancsban vagy tárgyalás alapján hozta meg.

A büntetőparancs kibocsátása esetén, hasonlóan a mai tárgyalás mellőzések végzésekre az érdekeltek a tárgyalás kitűzését kérhették, a tárgyalás alapján hozott határozat ellen pedig szóbeli közlés esetében nyomban, kézbesítés esetén pedig három napon belül élhettek jogorvoslattal. A kihágási eljárás tehát a járásbírósi eljárásnál lényegesen egyszerűbb és gyorsabb eljárás volt.

Összességében az alábbi következtetést vonhatjuk le el az I. Bp.-ről, amelyet leginkább Botos Gábor szavaival idézhetnénk: „A liberálkapitalista korszak vége felé létrejött Bűnvádi perrendtartás a dualizmus idejének a maga nemében jelentős és színvonalas jogalkotása volt. Kodifikátorai figyelembe vették és hasznosították a francia, angol, német, osztrák stb. polgári büntetőeljárás jog elveit és intézményeit, az akkori magyar társadalom nézeteinek megfelelően módosítva.”⁹

2.1. I. Bp. megjelenését követő időszak

1907:XXVIII.tc-el megjelent az I. Bp. novellája, amely több intézménnyel is módosította az I. Bp-t (például a törvényszék ítéletet ellen beadott semmisségi panasz elbírálását a Kúria helyett a királyi táblák intézték el). Ezen idő tájt, figyelemmel az I. világháborúra, megindult a háborús készülődés és vele együtt megjelennek a katonai büntető-perrendtartási törvények

Így az

- o 1912:XXXII.és XXXIII.tc
- o majd folytatta az igazságügyi miniszter 12002/1914. sz. rendeletével életbe léptetett gyorsított bűnvádi eljárás szabályrendszere
- o amelyet a rögtönbíráskodásról szóló 2060/1915. ME. sz. rendelet váltott fel,
- o s ennek hatókörét bővítette az 1920:XXXVIII. tc.

Mindeközben folyamatosan szűkült az esküdtszék hatásköre is, mivel az egyes cselekmények elbírálását elvonták tőlük (pl. királyság intézménye elleni cselekmények) 1913:XXXIV.tc-ben, majd pedig módosították az esküdtbíróság jellegét úgy, hogy a szakbírák súlyát megnövelték az esküdtszék rovására

⁹ Botos Gábor: A büntetőeljárás jog története. Osiris Kiadó, Bp., 2000. 177. o.

1914:XIII.tc.-ben. Így az esküdtszék ülését már szakbíró vezette és a kormány célja Rónai Zoltán 1913-ban megállapított álláspontja szerint: „fenntartani az esküdtszék formáját, az esküdtszék lényege nélkül.” 1918. november 11-én Magyarország Nemzeti Tanácsa a polgári demokratikus forradalom idején elfogadta az 1918:II.tv.-t, amely kibővítette az esküdtek körét, s ezek szerint mindenki lehet esküdtbíró „akit a községi választójog illet.”¹⁰

A büntetőeljárás az ún. Tanácsköztársaság idején is sokat változott, mivel a régi bíróságok működését felfüggesztették és elrendelték a forradalmi törvényszékek mint külön bíróságok felállítását. Ezzel párhuzamosan a bírósági fórumrendszer is átalakult, amelynek legjellemzőbb vonása az volt, hogy jelentős mozgás indult meg a magasabb szintű fórumoktól az alacsonyabb szintű fórumok felé. Ennek a bírósági fórumrendszer átalakításának első jelentős lépése a: 6898/1919.M.E. sz. rendelet volt, amellyel az esküdtbírók működését függesztették fel, mivel „működésük elháríthatatlan akadályokba ütközött”¹¹ és az esküdtbírókhoz tartozó ügyekben a főtárgyalás megtartását a törvényszék hatáskörébe utalták.

Ezen forradalmi törvényszékek gyorsított eljárás szabályai szerint működtek, amely azt jelentette, hogy az eléjük kerülő ügyekben nem volt helye sem alakszerű nyomozásnak, sem vádirat benyújtásának. A vizsgálóbíró és a vádtanács intézménye megszűnt, valamint az ügyészi szervezetet sem építettek ki. A terhelt elfogása után azonnal a forradalmi törvényszékek elé kellett állítani. Később a forradalmi törvényszék statáriális jellege megszűnt, mert működését a Forradalmi Kormányzótanács (FKT) újonnan szabályozta és a statáriális jellegű szabályozás a FKT. XCIV. számú rendelet harmadik fejezete szerint csak a forradalmi törvényszéktől elkülönített rögtönítelő bíróságok működésére lett jellemző.

A Tanácsköztársaság leverése után a büntetőtörvénykezés első feladatának a megtorlást tekintette fő célnak. E célok érdekében az addigi I. Bp.-ben biztosított garanciális rendelkezések jó részét félretették és a kormány 4038/1919 sz. ME. rendelet és 4039/1919 ME. sz. rendelettel létrehozta az ún. gyorsított bünvádi perrendtartást. Ennek fő jellemzője volt, hogy a legenyhébb esetekre is kötelezővé tették az előzetes letartóztatást, és nem kötötték határidőhöz annak tartamát. Nem volt perorvoslat, kivéve az újrafelvétel és jogegységi eljárás esetén. Felhatalmazást kapott a kormány arra is, hogy rögtönbíráskodást vezessen be az állami és társadalmi rend „erőszakos felforgatására” irányuló mozgalom vezetőire és résztvevőire, mindenekelőtt a kommunistákra /1921:III. tv.13. §/

¹⁰ Botos Gábor A büntetőeljárás jog... 185. o.

¹¹ 6898/1919 M.E.r. indokolása

2.2. A bírósági eljárásokban bekövetkezett változások az I. Bp-t követően

Ezzel párhuzamosan a rendes bírósági eljárásokban az eljárási formák mind a járásbírószéken mind a törvényszéken jelentősen leegyszerűsödtek. Ezt a folyamatot tükrözték azok az intézmények, amelyek az alacsonyabb szintű eljárási formákból – járásbírószéki, közigazgatási eljárásból – törvényszéki eljárásba kerültek át. A törvényszéki eljárásban már 1921-ben találkozunk az egyesbíráskodás és a közvetlen idézés intézményével, majd pedig 1930-tól az előállítás és a „bírósági kiszállás” néven ismert speciális rögtönítélkezés intézményével is.

A már eleve gyors és egyszerű járásbírószéki eljárás további egyszerűsítésének forrásául természetesen a közigazgatási eljárás intézményei szolgáltak, s ez tükröződött a terhelt távollétében hozott marasztaló határozatok, vagyis a büntetőparancs körének kiszélesítésében, valamint a büntetőparancsban meghatározott pénzbüntetés meg nem fizetésére megállapított következményekben is.

A törvényszéki eljárásban - mint ahogy azt említettük – három lényeges új intézményt vezettek be, ezeket nézzük meg részletesebben.

1. az egyesbíráskodást és
2. a közvetlen bíróság elé állítást, majd ezt követte a
3. a bírósági kiszállás lehetővé tétele.

1. Az egyesbíráskodás intézménye:

A törvényszéki eljárásban az egyesbíráskodást az 1921. évi XXIX. tv. vezette be, s eredetileg szűken határozta meg az idetartozó bűncselekmények körét, amelyet azonban az 1929.évi XI.tv 44. §-a, illetőleg az 1930.évi XXXIV.tv 101.§-a lényegesen kiterjesztett. Az egyesbírói eljárás lényeges eltéréseket elsősorban a vádemelés és a tárgyalás előkészítése vonatkozásában jelentett. Az 1921. évi XXIX. tv. 9.§-a értelmében, az ügyész az egyesbíró elé tartozó ügyekben egyszerűsített vádiratot készíthetett, amelyben mindössze két kelléket kellett tartalmaznia:

- a terhelt nevét – megjelölve azt, hogy fogva van-e vagy szabadlábban
- és a vád tárgyává tett bűncselekményt.

A tényállás leírására és a bizonyítékok megjelölésére az ügyész nem volt köteles, csak az előzetes fogvatartásra irányuló indítványáról és a bizonyítékok jegyzékéről kellett nyilatkoznia. Az ügyész a vádat a bírósághoz közvetlenül nyújthatta be (10. §), a vádirat ellen pedig a terhelt kifogással nem élhetett.

2. Közvetlen bíróság elé állítás

További egyszerűsítést jelentett a közvetlen bíróság elé állítás bevezetése. Az 1930.évi XXXIV. tv. 107-108. §-ai értelmében az egyesbírói eljárásra tartozó ügyekben a terhelt tettenérése és beismerése esetén az ügyész a terheltet három napon belül a bíróság elé állíthatta, és egyben köteles volt gondoskodni a bizonyítékok biztosításáról és előterjesztéséről is. Az előállítás feltételeinek fennállása esetén a gyanúsított őrizetbe vételéről ugyancsak az ügyész gondoskodott. Szabaddalbon lévő terhelttel szemben az előállításra csak akkor kerülhetett sor, ha az elővezetési parancs alkalmazható volt: azaz az előzetes letartóztatás valamely feltétele fennállott, vagy megállapítható volt, hogy a gyanúsított a szabályszerű intézkedéssel szembeszegült. /I. Bp.131. §/ A bíróság elé állításnál az ügyész a vádat szóban adta elő és a védő részvétele nem volt kötelező, a bíróság azonban a szükséghez képest, védő kirendeléséről is gondoskodhatott.

3. A bírósági kiszállás

A bírósági kiszállást az I. Bp. törvényszéki ügyekben még kivételesen igazságügyi miniszteri rendelethez kötötte /I.Bp.291. §/. Az 1921.évi XXIX. tv 12. §-a azonban a törvényszékek helyszínén történő tárgyaláshoz – függetlenül attól, hogy egyesbíró vagy tanács járt el – engedélyt már nem kívánt. Az intézmény alkalmazását végül is az 1930. évi XXXIV. tv.109. §-a tette általánossá, amely kimondta, hogy: „a királyi törvényszék egyesbírája időszakonként, előre meghatározott napokon a törvényszék területének erre alkalmas helyein törvénynapot tart, amelyen az illető körzetnek a királyi törvényszék, mint egyesbíróóság hatáskörébe utalt és főtárgyalásra előkészített ügyei lehetőség szerint mind elintézi.”

Mindeközben a járásbírói eljárásban a jogalkotó figyelme a legegyszerűbb eljárási forma a *büntetőparancs* intézménye felé fordult. Az 1930. évi XXXIV. tv. rendelkezései a büntetőparancs feltételeinek egyszerűsítésével jelentékenyen megnövelték ennek az intézménynek az alkalmazási körét, s ezt tükrözi törvény 121. §-a, amelynek értelmében: „a királyi járásbíróóság, olyankor, ha a feljelentés alapján pénzbüntetés alkalmazását találja megfelelőnek, büntetőparancsot bocsát ki”.

Az 1944-1945-ben az újjászervezett, demokratikus átalakulás útjára lépett magyar állam kötelessége és feladata volt a háborús bűnösök, a béke és az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények tetteseinek felelősségre vonás. E célból az Ideiglenes Nemzeti Kormány a nemzetgyűlés felhatalmazása alapján 81/1945. ME. sz. rendeletével létrehozta a népbíróságokat, amelyekre az alábbiak voltak jellemzők:

- -megyéenként szerveződtek és az ítékezés funkciói nem oszlottak meg az elnök és ülnökök között, hanem a tényállásról a bűnösségről a büntetésről közösen döntöttek.
- a kétfokú perorvoslat helyett a népbíróági eljárásban csak egyfokú fellebbvitelt ismert az ún. Népbíróóságok Országos Tanácsához lehetett csak folyamodni, mint különálló fellebbviteli fórumhoz.

A II. világháborút követően, figyelemmel Magyarország rossz gazdasági helyzete és arra, hogy a gazdaságot megóvják az üzérkedők ellen, létrehozták az 1947. évi XXIII. tv-el az ún. uzsorabíróóságokat is, azaz az uzsorabíróóságok külön tanácsait (az ún. munkásbíróóságokat), amelyek az alapvető eljárási elveket kizárta, mivel e bíróság ítélete ellen fellebbezésnek nem volt helye.

Összegzésként

A Bp. az eddigi büntetőeljárási törvények közül a leghosszabb ideig volt hatályban, több mint fél évszázadig. Kereszty Béla ¹²tanulmánya szerint azonban ennek ellenére több kifogás is merült fel az I. Bp.-vel kapcsolatosan, ezek a következőkben összegezhetők:

- „a nyomozói elv még mindig túlteng a vádelvvel szemben,
- az előkészítő eljárások bonyolultak, s emiatt indokolatlanul sokáig elhúzódnak
- a vizsgáló-és az ítélobírói funkció összerosódik és
- a vizsgálat nem kap olyan jelentőséget, mint amelyet a törvény neki szánt”

Az I. Bp.-ben bírálat az esküdtbíróóságok szerepét is illetve, Pusztai László szavaival élve: „A legnagyobb probléma abban jelentkezett, hogy az esküdtszék tévedésével szemben hiányzott a megfelelő jogorvoslati lehetőség. Emiatt számos olyan ítélet emelkedett jogerőre, amely – mint az esküdtbíróóságok előtti eljárásra és semmisségi panaszra vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 1914.:XIII.tc. (Esküdtbíróági novella En.) indoklása írja – nem csak a jogérzetet sértette, hanem éppen a legsúlyosabb bűnügyekben az ítékezés komolyságát is veszélyeztette.”¹³

¹² Kereszty Béla: Történelmi visszapillantás a vizsgálóbírói intézményre. Kézirat, 1990. 23. o.

¹³ Pusztai László... 47. o.

Az első világháborút követő kivételes állapotok nem kedveztek az esküdtbíráskodásnak, Pusztai László szavaival élve: „mint az egyén jogait megszeméniően garantáló, a bűnperben alkalmazott alkotmányjognak.”¹⁴ Még a 6898/1919. M.E. sz. rendelet ideiglenesen felfüggesztette az esküdtbíróóságok működését, amely egyben a véglegesnek is volt tekinthető. Azért tekinthettük ezt véglegesnek, mert később a két világháború között uralkodóvá vált az a nézet, amelyet Finkey Ferencz is képviselt „jól szervezett s valóban független szakbíróóság mellett nincs szükségünk az esküdtszékre”.¹⁵

Mielőtt azonban az első szocialista büntetőeljárásjogi kódexet létrehozták volna, számos más processzuális intézkedés is történt, amely lehetővé tette az új kódex megalkotását.

Ezek a következők voltak:

- 1949.évi XI. törvény amely általánossá tette az ülnökbíráskodást a törvény indoklása szerint: „a nép közvetlenül vegyen részt az igazságszolgáltatásban és józan életfelfogásával, valamint természetes igazságérzetével kiegészítse a hivatásos bírói elem által képviselt jogászai szakképzettséget.”¹⁶
- 1950.évi 12.tvr amely eltörölte a vizsgálóbíró jogintézményét, s amelynek feladatát az ügyész vette át.
- 1949.XX.törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmánya a büntető igazságszolgáltatás számára hosszú időre lefektetett néhány demokratikus elvet így: az igazságszolgáltatás egysége, a társasbíráskodás, a néprészvétel, a bírói függetlenség, a tárgyalások nyilvánossága, a védelemhez való jog, a törvény előtti egyenlőséget.

Az Alkotmány 36. § (1) bekezdése értelmében: A „Magyar Népköztársaságban az igazságszolgáltatást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a felsőbb bíróságok, a megyei bíróságok és a járásbíróságok gyakorolják”. A felsőbb bíróságok az Alkotmány módosítása tárgyában kiadott 1950. évi IV. törvény értelmében megszűntek, így büntetőjogi joghatósággal ennek folytán 1950-től kezdődően három szintű bíróság volt felruházva: járásbíróság, megyei bíróság és a legfelsőbb bíróság.

Az 1945 után létrejött a korábban már említésre került különbíróóságok az Alkotmány rendelkezései folytán tevékenységüket gyakorlatilag megszüntették, míg a kihágási bíróságok megszüntetésének első állomását az 1953. évi

¹⁴ Pusztai László... 47. o.

¹⁵ Finkey Ferencz: A magyar büntető eljárás tankönyve. Harmadik kiadás. Bp., 1908. 48. o.

¹⁶ 1949:XI.tc. miniszteri indoklása

16.sz.tvr. megalkotása jelentette, amely a kihágásokra vonatkozó egyes rendelkezéseket módosította és a kihágások elbírálására jogosult fórumok körét szűkítette.

A büntető igazságszolgáltatás kettőségét végül is a kihágás intézményének azaz a kihágási bíráskodásnak a megszüntetéséről szóló 1955. évi 17.sz.tvr. számolta fel. Ezen tvr. a kihágások egy részét büntetté minősítette, más részét pedig büntetőjogi deliktumból államigazgatási deliktummá degradálta.

Mindezek a folyamatok szolgáltak végül is a II. Bp. azaz az 1951. évi III. törvény megalkotásának alapjául, amely viszont már nem a büntető perrendtartások francia rendszerét követte, mivel az eljárást nem a vádra vonatkozó előírásokkal kezdte, hanem először is összefoglalta a büntetőeljárás uralkodó elveit, de erről majd egy másik dolgozatban szólnunk.

Felhasznált irodalom

Auer György: Magyar bűnvádi eljárási jog. IV. kötet. Bp., 1938.

Botos Gábor: A büntetőeljárási jog története. Osiris, Bp., 2000.

Finkey Ferencz: A magyar büntető perjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalat, Bp., 1916.

Hajdú Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex tervezet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

Kereszty Béla: Történelmi visszapillantás a vizsgálóbírói intézményre. Kézirat, 1990.

Királyi Tibor: Büntetőeljárási jog. Osiris Kiadó Bp., 2000.

Pusztai László: A modern büntetőeljárási jog kialakulása. Magyarországon Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.

Pusztai László: Szemle a büntetőeljárásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Stipta István: A magyar bírósági rendszer története. Debrecen Multiplex Media, Debrecen, 1997.

Szabóné Nagy Teréz: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974

Tréfi Gyula (szerk.): A kihágási eljárás problémáiról. Magyar Közigazgatási Törvények, Budapest, 1911.

1896.évi XXXIII. tc.

1930. évi XXXIV. tv.

6898/1919 M.E.r. indokolása

1949. évi XI. tc. miniszteri indokolása